

NECROPOLA MEDIEVALĂ TIMPURIE DE INCINERAȚIE DE LA LOZNA-BOTOȘANI

DE

DAN GH. TEODOR*

Abstract

With the occasion of the archeological excavations undertaken at Lozna, Botoșani co., in order to study a habitat dated to the 8th–9th centuries AD, 25 incineration funeral compounds were discovered in the northwest area of the habitat. Initially the cemetery was probably larger but the excessive humidity of the soil due to the presence of superficial phreatic water, as well as the agricultural works frequently undertaken led to the destruction of the funeral compounds.

Although in a first stage this cemetery was assigned to the 6th–7th centuries AD, a cautious analysis of the discovered vestiges, of the stratigraphic position or of the ritual elements, provides the necessary arguments for the chronological classification of the funeral compounds of Lozna during the period of the 8th–9th centuries AD and connect them to the first evolution phase of the agglomeration dated to the early Middle Ages located in their neighborhood.

Keywords: *Lozna-Botoșani, early Middle Ages, cemetery, cremation, migratory peoples, pottery, funerary complexes, ritual, religious symbols.*

Cercetările arheologice întreprinse în ultima jumătate de secol în regiunile de la est de Carpați privind realitățile din perioada primului mileniu p.C., au reușit să scoată la iveală numeroase și importante vestigii care au oferit posibilitatea de a preciza o serie de aspecte social-economice și etnico-demografice, definitorii pentru înțelegerea coordonatelor de timp și spațiu în care a evoluat societatea locală.

Mai puțin cercetate au fost și au rămas încă unele aspecte referitoare la viața spirituală a locuitorilor din aceste regiuni, îndeosebi acelea în legătură cu riturile și ritualurile practicate de populația autohtonă sau de diferitele grupuri de migratori pătrunse în spațiul geografic amintit. Această situație s-a datorat faptului că, pentru anumite etape descoperirile funerare sunt foarte rare sau chiar lipsesc în unele zone. În regiunile de la est de Carpați o atare situație se înregistrează îndeosebi pentru perioada celei de a doua jumătăți a mileniului I p.C.¹, în comparație cu realitățile cunoscute, de exemplu, pentru prima jumătate, când sunt atestate arheologic numeroase și variate descoperiri funerare, în mare parte valorificate științific².

Cauzele numărului redus de necropole sau descoperiri izolate de morminte datând din perioada secolelor V–X p.C. nu sunt încă bine precizate, dar este sigur că o asemenea situație nu este consecința unor eventuale curențe în cercetarea arheologică.

În acest context, descoperirea și cercetarea unei necropole, ca de altfel a unui mormânt izolat, capătă desigur o anumită importanță, deoarece pot oferi noi și necesare informații menite să contribuie la reconstituirea unora din aspectele vieții spirituale din perioada respectivă. Este și cazul necropolei de incinerație descoperită

* Institutul de Arheologie Iași, danteodor33@yahoo.com.

¹ D. Gh. Teodor, *Rituri și ritualuri funerare la est de Carpați în secolele V–XI (partea I-a)*, în *Mitropolia Moldovei și Sucevei (MMS)*, LXIV, 1988, 3, pp. 70–82.

² O privire generală asupra descoperirilor la I. Ioniță, *Din istoria și civilizația dacilor liberi. Dacii din spațiul est-carpatic în secolele II–IV e. n.*, Ed. Junimea, Iași, 1982, pp. 62–63; 106; alte descoperiri mai importante la: C. Bloșiu, *Necropola din secolul al IV-lea de la Lețcani, jud. Iași*, în *Arheologia Moldovei (ArhMold)*, VIII, 1975, pp. 203–285; V. Palade, *Așezarea și necropola de la Bârlad-Valea Seacă, secolele III–V*, Ed. Arc 2000, București 2004; O. L. Șovan, *Necropola de tip Sântana de Mureș-Černjacob de la Mihălășeni (jud. Botoșani)*, Ed. Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2005.

la Lozna, județul Botoșani (Pl. 1), unul dintre puținele obiective de acest gen atestat în regiunile de la est de Carpați³.

Cu prilejul săpăturilor arheologice efectuate în așezarea medievală timpurie⁴, situată pe locul numit *La Ocoale*, aflat în partea de sud-est a comunei (Pl. 2), au fost identificate și cercetate, cu începere din anul 1982, și câteva mici gropi simple, puțin adânci, de formă ovală sau neregulată în plan, unele conținând și câteva resturi de oase umane calcinate⁵. Aceste gropi erau amplasate în imediata apropiere a așezării menționate, în zona de nord-vest a pantei pe care este situată.

Complexele funerare au fost identificate în secțiunile XII–XIV și XXXI, trasate inițial pentru verificarea limitei dinspre nord-vest a așezării medievale timpurii (Pl. 3). Secțiunile cu lățimea de 1,5 m și lungimea între 27 și 29 m, au fost trasate la o distanță de 1,5 m unele de altele și nu au mai fost prelungite către sudul pantei, deoarece în zona respectivă umiditatea solului era excesivă, datorită pânzei de apă freatică aflată la suprafață, care nu a mai permis identificarea altor complexe funerare. Din acest motiv și secțiunile trasate inițial în anul 1982 au fost săpate pe rând, cu precădere în anii următori în care precipitațiile au fost mai reduse.

Așa cum am mai amintit, mormintele se aflau la adâncimi mici, imediat sub solul vegetal actual, gros în această zonă de circa 0,10 – 0,20 m. Terenul aflat în ușoară pantă, umiditatea excesivă a solului, afectat continuu de pânza freatică de la suprafață, care nu a permis în toate cazurile conservarea resturilor de vase calcinate, ca și arăturile frecvente, explică în parte eventuala distrugere a unora din morminte, lipsa resturilor incinerate și a inventarului în cazul celor mai multe dintre complexe funerare.

Prin secțiunile trasate în această zonă a terenului au fost precizate și cercetate un număr de 25 de gropi funerare, relativ grupate. Menționăm că spre nord-vest și spre nord-est, secțiunile XXXII, XXX–XXXVI, trasate pentru delimitarea necropolei, nu au mai fost identificate alte complexe funerare. Nu este totuși exclus ca unele morminte să fi existat și în spațiul rămas necercetat dintre secțiuni sau în partea de sud-est a pantei, în arealul ocupat de așezarea medievală timpurie, acolo unde complexe de locuire ulterioare au putut eventual să distrugă unele morminte.

După cum am mai precizat complexe funerare aveau în plan forme diferite, cu adâncimi cuprinse între 0,25 și 0,55 m, măsurate de la nivelul de la care au fost surprinse. Gropile apar sub forma unor simple alveolări, cu fundul în general mai îngust decât al gurii. Dimensiunile în plan al acestor gropi sunt destul de variate, unele (M. 1; 4; 5; 16; 17) fiind cuprinse între 0,30 × 0,50 m, alte câteva fiind mai mari (M. 2; 12; 13; 18; 19), măsurând circa 0,40 × 0,65 m. Dispoziția lor în suprafața sectorului unde aceste morminte au fost identificate pare să fie ordonată în două sau chiar trei șiruri, fără o grupare evidentă a multora dintre ele.

Trebuie de la început să menționăm că, din punct de vedere cronologic, inițial am considerat că necropola ar putea fi anterioară așezării medievale timpurii, precizare determinată de situația stratigrafică înregistrată în cazul mormântului nr. 5, care a fost parțial distrus de locuința nr. 18, încadrare ulterior modificată după publicarea integrală a rezultatelor cercetărilor din așezare.

*

Mormântul nr. 1 (Pl. 4/M. 1) a fost descoperit în anul 1982, în capătul de sud-vest al secțiunii XXII. Groapa mormântului se afla la adâncimea de - 0,15 m de la solul vegetal actual. Avea în plan o formă oval alungită, cu dimensiunile de circa 0,20 × 0,30 m, iar adâncimea, măsurată de la nivelul de la care a fost identificată, de - 0,12 m. În interior au fost găsite rămășițe de cenușă amestecată cu mici bucăți de cărbune și câteva fragmente de lipitură de lut arsă. Nu au fost găsite resturi de oase umane calcinate.

Mormântul nr. 2 (Pl. 4/M. 2) a fost identificat și cercetat tot în anul 1982 lângă mormântul precedent, în aceeași porțiune a secțiunii XXII. Groapa mormântului se afla la - 0,15 – 0,17 m sub solul vegetal actual și avea în plan o formă ovală, cu o mică deformare către sud, dimensiunile ei fiind de 0,63 × 0,45 m. Adâncimea gropii măsurată de la nivelul de la care a fost precizată era de - 0,43 m, fundul fiind mult mai îngust decât gura. În interior pe fundul gropii au fost descoperite câteva mici fragmente de oase umane calcinate amestecate cu cenușă și cărbuni alături de o porțiune de pământ scurs dinspre marginea superioară a gropii, toate grupate către peretele dinspre nord-vest.

³ D. Gh. Teodor, *op. cit.* (n. 1), pp. 77–78.

⁴ Idem, *Un centru meșteșugăresc din Evul Mediu timpuriu. Cercetările arheologice de la Lozna-Botoșani*, Ed. Istros, Brăila, 2011.

⁵ Determinarea resturilor de oase calcinate din unele complexe funerare a fost făcută de dr. Maria Cristescu și Dan Botezatu, de la Centrul de Antropologie al Filialei Iași a Academiei Române.

Mormântul nr. 3 (Pl. 4/M. 3) a fost descoperit în același an cu cele precedente tot în secțiunea XXII. În plan, groapa mormântului avea formă neregulată, vizibil alungită, dimensiunile ei fiind de circa $0,75 \times 0,30$ m. Groapa, cu fundul îngust și în partea dinspre nord-est prevăzută cu un mic prag, avea adâncimea de - 0,28 m. În interior s-au descoperit foarte puține resturi de cenușă și un mic fragment dintr-o lipitură de lut arsă. Nu au fost găsite oase umane calcinate.

Mormântul nr. 4 (Pl. 4/M. 4) a fost identificat în același an în partea de est a secțiunii amintite. În plan, groapa avea formă aproape circulară cu diametrul de circa 0,35 m. Adâncimea ei era de - 0,25 m iar fundul destul de larg. Spre peretele de nord-vest se aflau câteva pietre înroșite de foc care acopereau puține resturi de cenușă și mici fragmente de oase umane calcinate.

Mormântul nr. 5 (Pl. 4/M. 5) a fost descoperit de asemenea în anul 1982, în secțiunea XXII, cu prilejul cercetării locuinței nr. 18, aparținând așezării medievale timpurii⁶. În plan, groapa mormântului avea formă aproape circulară, cu dimensiunile de $0,40 \times 0,35$ m și adâncimea de - 0,35 m. Pe o porțiune dinspre sud groapa a fost secționată de latura locuinței menționate. În interior, fundul gropii era acoperit cu un strat subțire de cenușă amestecată cu cărbuni și câteva fragmente de oase umane calcinate. Printre acestea s-au găsit și câteva resturi ceramice din oale lucrate cu mâna (Pl. 10/1, 7, 11; 11/2, 6, 11).

Peste cenușă, oasele calcinate și fragmentele ceramice se aflau mai multe fragmente de gresii locale. Către marginea de sus a gropii se mai păstra un rest de pământ ars, iar alături o aplică în formă de palmetă (sau cu aspect cordiform), lucrată din bronz prin turnare, prezentând un ornament floral (Pl. 10/13; 11/12). Menționăm că nici fragmentele de vase și nici aplica nu prezentau urme de ardere secundară.

Mormântul nr. 6 (Pl. 5/M. 6) a fost identificat în capătul estic al secțiunii XXIII, în anul 1982. În plan, groapa mormântului avea formă aproximativ semicirculară, cu dimensiunile de $0,45 \times 0,37$ m și adâncimea de - 0,28 m. Pe fundul alveolat al gropii se afla o cantitate redusă de cenușă, peste care erau câteva lespezi de gresie locală, unele cu urme de arsură, iar lângă ele mai multe bucăți de lipitură de lut, arsă. Nu au fost identificate resturi de oase umane calcinate.

Mormântul nr. 7 (Pl. 5/M. 7) a fost descoperit în anul 1982 în secțiunea XXIII, în imediata apropiere a mormântului precedent. În plan, groapa mormântului avea formă aproape circulară, cu diametrul de 0,35 m și cu adâncimea maximă de - 0,29 m. În profil, groapa avea formă de sac cu fundul denivelat și destul de larg. În interiorul gropii, spre partea de nord-vest, s-au descoperit puține resturi de cenușă și cărbuni, precum și câteva bucăți de lipituri de lut arse. Nu au fost precizate fragmente de oseminte umane calcinate.

Mormântul nr. 8 (Pl. 5/M. 8) a fost descoperit tot în anul 1982, în secțiunea XXIII, în imediata apropiere a complexului funerar menționat anterior. În plan, groapa avea formă aproape triunghiulară cu colțurile rotunjite, cu dimensiunile de $0,42 \times 0,45 \times 0,38$ m și cu adâncimea maximă de - 0,25 m. Pe fundul gropii vizibil alveolat, în partea de vest s-au descoperit puține resturi de cenușă, precum și câteva fragmente de oase umane calcinate.

Mormântul nr. 9 (Pl. 6/M. 9) a fost identificat și cercetat în secțiunea XXIII, în anul 1982. În plan, groapa mormântului avea o formă oval alungită, cu dimensiunile de circa $0,50 \times 0,36$ m, iar adâncimea maximă de - 0,26 m. Pe fundul gropii, în partea de nord-est, erau depuse rămășițe de cenușă și cărbuni, acoperite parțial de câteva bucăți de lipitură de lut arse, mici fragmente de pământ ars, iar înspre peretele de vest, o bucată de gresie locală, fără urme de arsură. Nu au fost identificate resturi de oase umane calcinate.

Mormântul nr. 10 (Pl. 6/M. 10) a fost cercetat în anul 1983, în partea de vest a secțiunii XXIII. În plan, groapa avea formă oval-alungită, cu dimensiunile de $0,60 \times 0,35$ m și adâncimea de - 0,30 m. Groapa avea pereții drepecți și fundul plat. În mijlocul gropii, pe fund, se afla o cantitate relativ mică de cenușă, cărbuni și pământ înroșit acoperite parțial de două bucăți de gresie locală, fără urme de arsură. Nu s-au identificat resturi de oase umane calcinate.

Mormântul nr. 11 (Pl. 6/M. 11) s-a descoperit în anul 1983, în secțiunea XXIII. În plan, groapa avea formă neregulată, aproape oval alungită, cu dimensiunile de $0,70 \times 0,35$ m și adâncimea de - 0,28 m. În umplutură se aflau puține rămășițe de cenușă și câteva bucăți de pământ ars, alături de trei bucăți de lipitură de lut ars. Nu s-au găsit resturi de oase umane.

Mormântul nr. 12 (Pl. 6/M. 12) a fost identificat în anul 1983, în secțiunea XXIII. Groapa mormântului avea în plan formă neregulată, cu dimensiunile de $0,55 \times 0,60$ m, pereții drepecți, fundul denivelat și adâncimea de - 0,30 m. În interior, se aflau resturi de cenușă, cărbuni și lipituri de lut arse, precum și câteva mici pietre de râu, fără urme de arsură. Nu au fost precizate rămășițe de oase umane.

⁶ D. Gh. Teodor, op. cit. (n. 4), p. 24.

Mormântul nr. 13 (Pl. 7/M. 13) a fost descoperit și cercetat în anul 1983, în secțiunea XXIII. În plan, groapa avea formă aproximativ patrulaterală, cu colțurile rotunjite și laturile dinspre nord și vest curbate. Dimensiunile ei erau de $0,55 \times 0,62$ m, iar adâncimea de - 0,23 m. În groapă se aflau puține rămășițe de cenușă și cărbuni, precum și câteva bucăți de gresie locală, unele cu urme de arsură. Nu s-au găsit resturi de oase umane.

Mormântul nr. 14 (Pl. 7/M. 14) s-a descoperit tot în anul 1983, în aceeași secțiune XXIII. În plan, groapa avea o formă oval-alungită, cu dimensiunile de $0,50 \times 0,30$ m, iar adâncimea maximă de - 0,33 m. Pe fundul gropii, care era vizibil ascuțit, se aflau resturi de cenușă și cărbuni, câteva mici bucăți de pământ ars și două lespezi de gresie locală, fără urme de arsură. Nu s-au precizat fragmente de oase umane.

Mormântul nr. 15 (Pl. 7/M. 15) a fost descoperit în anul 1985, în secțiunea XXIV. În plan, groapa avea o formă aproape circulară, cu diametru de 0,50 m și adâncimea maximă de - 0,22 m. În partea de vest, într-o mică alveolă, au fost descoperite, grupate, resturi de cenușă și cărbuni, bucăți de lipitură de lut arsă precum și câteva fragmente de oase umane calcinate.

Mormântul nr. 16 (Pl. 7/M. 16) a fost cercetat în anul 1985, în partea de est a secțiunii XXIV. În plan, groapa avea o formă ovală neregulată, cu dimensiunile de circa $0,40 \times 0,25$ m și cu adâncimea maximă de - 0,35 m. În profil, groapa avea formă de sac și fundul alveolat. În interior, spre perețele dinspre est, se aflau resturi de cenușă și cărbuni, câteva bucăți de lipitură de lut arse și dintr-o gresie locală, fără urme de arsură. Printre și cenușă și cărbuni se aflau și mici fragmente de oase umane calcinate.

Mormântul nr. 17 (Pl. 8/M. 17) a fost descoperit în anul 1985, în partea de est a secțiunii XXIV. În plan, groapa avea formă aproximativ circulară, cu marginile neregulate, cu dimensiunile de $0,40 \times 0,35$ m și adâncimea maximă de - 0,30 m. În groapă, se aflau câteva pietre, fără urme de arsură, iar în partea de est, pe fund și parțial pe perete, urme de pământ ars. Nu au fost găsite resturi de cenușă, cărbuni sau oase umane calcinate.

Mormântul nr. 18 (Pl. 8/M. 18) a fost cercetat în anul 1985, în secțiunea XXIV. El era acoperit cu o lentilă de pământ galben, groasă de circa 0,08 m. În plan, groapa avea formă oval-alungită, margini neregulate cu dimensiuni de $0,65 \times 0,53$ m și adâncimea maximă de - 0,35 m. Groapa avea formă de sac, cu pereții drepecți și fundul ușor alveolat. În interior, către est, se aflau resturi de cenușă și cărbuni, precum și câteva fragmente ceramice provenite din vase lucrate cu mâna (Pl. 10/2-3, 6, 9; 11/1, 3-5). În partea superioară a umpluturii se aflau două lespezi de gresii locale, cu urme de arsură. În cenușa de pe fundul gropii au fost găsite și câteva fragmente de oase umane calcinate.

Mormântul nr. 19 (Pl. 8/M. 19) a fost identificat în anul 1985, în secțiunea XXIV. În plan, groapa avea o formă aproximativ circulară cu marginile neregulate, diametrul de 0,55 m și adâncimea maximă de - 0,38 m. Pe fundul gropii, săpat în pantă, către est, s-au descoperit resturi de cenușă, cărbuni, câteva fragmente de oase umane calcinate, bucăți de pământ ars și mai multe părți provenite din vase lucrate cu mâna, care nu prezentau urme de ardere secundară (Pl. 10/4-5, 8, 10, 12; 11/7-10, 13). Ca și la mormântul precedent, groapa era acoperită sub stratul vegetal de o lentilă de pământ galben. Peste resturile de cenușă, cărbuni, oase umane, pământ ars și fragmente ceramice erau așezate trei lespezi mai mari de gresii locale, care nu prezentau urme de ardere.

Mormântul nr. 20 (Pl. 8/M. 20) a fost cercetat în anul 1985, în secțiunea XXIV. În plan, groapa avea o formă aproximativ circulară, cu diametrul de 0,40 m și adâncimea maximă de - 0,27 m. În interior, către zona de nord-est, pe fundul aflat în pantă, s-au descoperit rămășițe de cenușă amestecată cu bucăți de cărbune și mici fragmente de pământ ars. Nu s-au găsit resturi de oase umane.

Mormântul nr. 21 (Pl. 9/M. 21) a fost identificat în anul 1985, în secțiunea XXIV. În plan, groapa avea formă oval-alungită, cu dimensiunile de $0,50 \times 0,40$ m și adâncimea de - 0,35 m. Pe fundul alveolat al gropii s-au găsit resturi de cenușă și cărbuni, bucăți de lipituri de lut arse și câteva fragmente de oase umane calcinate. Deasupra acestora erau așezate mai multe bucăți de gresii locale, care nu prezentau urme de ardere.

Mormântul nr. 22 (Pl. 9/M. 22) a fost descoperit în anul 1985, în secțiunea XXIV. În plan, groapa avea o formă circulară, cu diametrul de 0,40 m și adâncimea maximă de - 0,28 m. Pe fundul gropii, destul de alveolat, pe un mic prag, erau depuse puține resturi de cenușă și cărbuni. Nu s-au descoperit fragmente de oase umane, lipituri de lut, pietre sau pământ ars.

Mormântul nr. 23 (Pl. 9/M. 23) a fost identificat în anul 1986, în secțiunea XXXI. În plan, groapa avea formă oval neregulată, cu dimensiunile de $0,50 \times 0,40$ m și adâncimea maximă de - 0,40 m. Pe fundul plat al gropii erau depuse resturi de cenușă și cărbuni, câteva bucăți de lipitură de lut arsă și puține fragmente de oase umane calcinate. Toate erau acoperite cu câteva lespezi de gresie locală, care nu prezentau urma de arsură.

Mormântul nr. 24 (Pl. 9/M. 24) a fost descoperit anul 1986, în secțiunea XXXI. În plan, groapa avea formă aproximativ circulară, cu diametrul de circa 0,30 m și adâncimea maximă de - 0,22 m. Pe fundul ei se aflau puține rămășițe de cenușă. Nu s-au găsit oase umane calcinate, lipituri de lut sau pietre.

Mormântul nr. 25 (Pl. 9/M. 25) a fost descoperit în anul 1986, în secțiunea XXXI. În plan, groapa avea formă oval neregulată, cu dimensiunile de circa $0,42 \times 0,30$ m și adâncimea maximă de - 0,40 m. Groapa avea fundul plat, iar spre nord-est un mic prag. În interior, se aflau resturi de cenușă amestecate cu mai multe fragmente de oase umane calcinate acoperite cu bucăți de gresie locală, care nu prezentau urme de arsură. Pe prag și parțial pe perețele de est se mai păstrau resturi de pământ ars.

*

Investigarea necropolei de incinerare descoperită la Lozna-Botoșani, unul dintre puținele obiective de acest gen atestat până în prezent în regiunile de la est de Carpați, datând din perioada celei de a doua jumătăți a mileniului I p.C., a evidențiat o serie de aspecte inedite, deosebit de interesante. Ele au menirea de a contribui într-o anumită măsură la mai buna cunoaștere a unor ritualuri funerare din vremea respectivă, conturând astfel o imagine mai corectă a vieții spirituale dintr-o epocă care a cunoscut numeroase și profunde prefaceri social-economice, etnico-demografice, culturale și politice, unele încă puțin cunoscute.

În primul rând, trebuie reținută constatarea că numărul mormintelor a fost probabil mai mare, situația existentă în teren fiind determinată așa cum am mai amintit de pânza de apă freatică de la suprafață, lucrările agricole etc. ceea ce a cauzat dispariția multor complexe funerare. De asemenea, dacă necropola a fost extinsă și către zona de sud-est ocupată de așezarea medievală timpurie, este posibil ca locuințele adâncite și anexele gospodărești să fi distrus multe morminte.

O problemă importantă o prezintă fără îndoială corecta încadrare cronologică a necropolei.

Situația stratigrafică atestată în cazul locuinței nr. 18, care a distrus la amenajarea ei o parte din mormântul nr. 5, ar putea arăta că aceste complexe funerare aparțin unei perioade anterioare constituirii așezării medievale timpurii (căreia îi aparține locuința amintită), așezare care poate fi datată în perioada cuprinsă între sfârșitul secolului al VII-lea și, eventual, începutul secolului al IX-lea⁷. Pornind de la situația stratigrafică înregistrată și pe baza unor analogii cu aplica din bronz găsite în mormântul afectat de locuința menționată, necropola a fost inițial încadrată provizoriu în limitele secolelor VI–VII p.C.

Puținele fragmente ceramice descoperite în unele morminte, aparținând categoriei de vase lucrate cu mâna, dintr-o pastă grosieră, conținând cioburi pisate, făcând parte din oale cu marginea buzei puțin răsfrântă și fundul îngroșat, fără ornamente (Pl. 10/1–12; 11/1–11, 13), nu sunt concludente în a defini corect o încadrare cronologică. Asemenea specie ceramică, atestată frecvent în obiective, datând dintr-o perioadă îndelungată (secolele VI–VIII), este dificil de atribuit riguros unei epoci bine determinate, cu atât mai mult cu cât nici numărul redus și nici trăsăturile lor, în cazul acelor din necropola de la Lozna, nu pot aduce precizările necesare. De asemenea, aplica de bronz (Pl. 10/13; 11/12), găsită în mormântul nr. 5 distrus parțial de locuința 18, pare să aibă unele analogii cu anumite descoperiri din perioada secolelor VI–VII⁸, dar mai ales cu vestigii aparținând secolelor VIII–IX p.C.⁹ Nu este exclus ca aplica respectivă să aparțină în realitate locuinței nr. 18, fiind antrenată în mormântul nr. 5 odată cu săparea locuinței menționate.

Dacă aplica de bronz și cele câteva fragmente ceramice nu pot fi departajate cronologic cu claritate de vestigiile aparținând așezării medievale timpurii, se poate concluziona că și mormintele din această necropolă ar putea data tot din perioada secolelor VII–IX și, anume, în prima parte a acestui interval de timp, situat probabil între sfârșitul secolului al VII-lea și începutul secolului al VIII-lea. În acest caz, necropola ar putea aparține primei faze din existența așezării, situația stratigrafică consemnată de raportul locuinței nr. 18 cu mormântul nr. 5 înregistrându-se în etapa a doua din evoluția sitului menționat, odată cu extinderea arealului de locuire¹⁰.

În ceea ce privește ritualurile funerare atestate prin investigarea mormintelor din necropolă, trebuie remarcat în primul rând că nu toate gropile depistate conțineau resturi de oase umane incinerate. Asemenea resturi, reduse cantitativ și foarte sfărâmate, au fost precizate numai în zece morminte (M. 2; 4; 8; 15; 16; 18; 19; 21; 23; 25). În toate cazurile fragmentele de oase umane erau amestecate cu cenușă și cărbuni, uneori și cu

⁷ *Ibidem*, pp. 74–75.

⁸ J. Hampel, *Altertümer des frühen Mittelalters in Ungarn*, II, Braunschweig, 1905, pp. 392–396, fig. 3/14; L. Mărghită, *Banatul în lumina arheologiei*, III, Ed. Facla, Timișoara, 1985, p. 52, fig. 5/3.

⁹ De exemplu, Gh. Ștefan și colab., *Dinogeția I*, Ed. Academiei R.S.R., București 1967, pp. 294–295, fig. 173/4; Z. Kurnatowska, *Styrmen nad Jantra, Bułgaria*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, 1980, pp. 151–152; fig. 53/182; L. Selmeczi, *Der Landnahmezeitliche Fund von Kētpó in Acta Archaeologica Hungarica (ActaArchHung)*, 32, 1980, 1–4, p. 258, fig. 5; 13/8–9.

¹⁰ D. Gh. Teodor, op. cit. (n. 4), pp. 70–75.

bucăți de pământ înroșit și lipituri de lut ars, fiind depuse de regulă pe fundul gropilor. La unele morminte deasupra acestor mici grămezi de cenușă, oase și lipituri, erau așezate și câteva lespezi de gresie locală, unele din ele prezentând și urme de arsură.

În mormintele nr. 5, 18 și 19, împreună cu resturile de cenușă, cărbuni și oase umane calcinate, s-au găsit și câteva fragmente ceramice, care nu prezentau urme de ardere secundară.

În general, analizând conținutul descoperit în umplutura celor 25 de gropi funerare, reiese că cele mai multe nu conțineau decât resturi de la rugul de incinerare, constituind probabil doar morminte cu caracter votiv. Lipsa oaselor de animale sau a altor resturi arată că în morminte nu s-au depus ofrande alimentare. Așa cum am mai amintit, fragmentele ceramice găsite în unele gropi nu prezintă urme de ardere secundară, ceea ce arată că au fost depuse după introducerea resturilor de la rugul de incinerare, fiind probabil tot o manifestare rituală, deoarece au fost atestate numai în unele morminte, care conțineau și oase umane.

Nu este exclus ca cea mai mare parte a resturilor incinerate ale defuncțiilor de la Lozna să fi fost depuse ritual în altă parte (poate împrăștiate pe ogoare sau pe ape), multe din gropile descoperite având doar o semnificație religioasă, simbolică.

Situația înregistrată în cazul celor 25 de gropi funerare descoperite la Lozna nu oferă însă suficiente informații pentru a putea reconstitui, fie și parțial, unele din ritualurile practicate. Datorită rarității unor asemenea obiective în regiunile de la est de Carpați, ca de altfel și din alte zone ale spațiului carpato-dunăreano-pontic, pentru perioada celei de a doua jumătăți a mileniului I p.C., analogiile cu descoperiri din aceeași vreme nu sunt suficient de concludente.

Necropole în care au fost depistate gropi de morminte simple conținând puține fragmente de oase umane calcinate, lipsite de inventar sau chiar gropi fără astfel de resturi, se întâlnesc încă din perioada geto-dacică și daco-romană¹¹, dar acestea sunt destul de rare și fără importanță în cadrul acestor cimitire. În schimb, mai apropiată de situația de la Lozna-Botoșani este aceea din cunoscutul cimitir de incinerare, datând din secolele VI–VII, de la Sărata Monteoru, unde au fost descoperite multe gropi de morminte, cu puține resturi de oase incinerate și chiar destule gropi simple, fără inventar, acestea din urmă fiind considerate morminte votive¹².

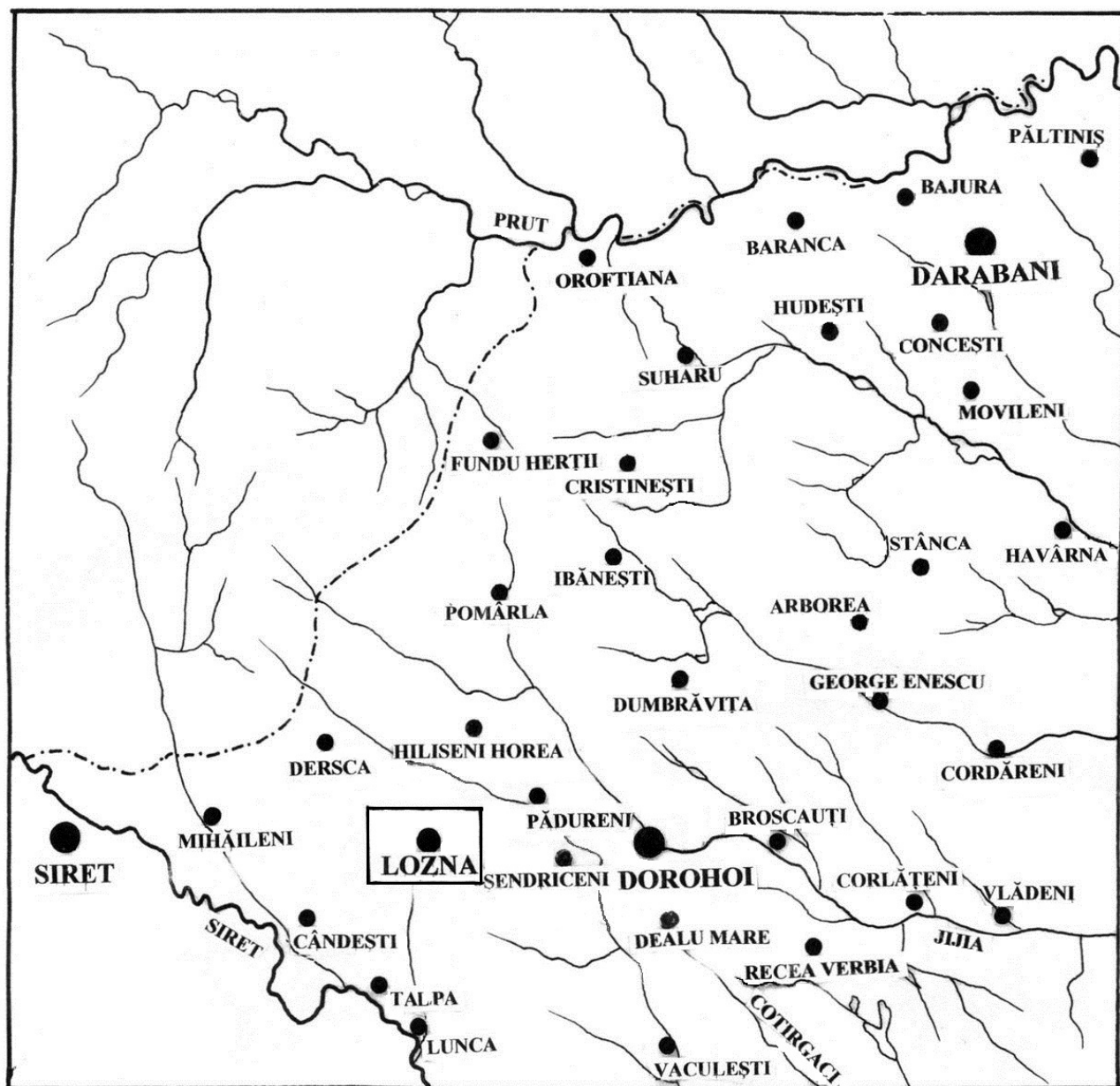
Chiar dacă observațiile prilejuite de cercetarea necropolei de incinerare de la Lozna-Botoșani nu sunt suficient de numeroase și concludente, pentru a oferi evidențieri mai clare și mai nuanțate referitoare la practicarea unor ritualuri de incinerare, în perioada celei de a doua jumătăți a primului mileniu p.C., descoperirile din acest obiectiv prezintă neîndoiește o anumită importanță. Valorificarea complexelor funerare cercetate la Lozna-Botoșani pune astfel în circuitul științific un plus de informații menite să completeze în chip necesar datele privitoare la riturile și ritualurile practicate în aceste regiuni ale țării, în perioada în care, concomitent cu numeroasele și profunde prefaceri social-economice, etnico-demografice și de viață spirituală, s-a definitivat și procesul de formare a limbii și a poporului roman.

ILLUSTRATION LIST

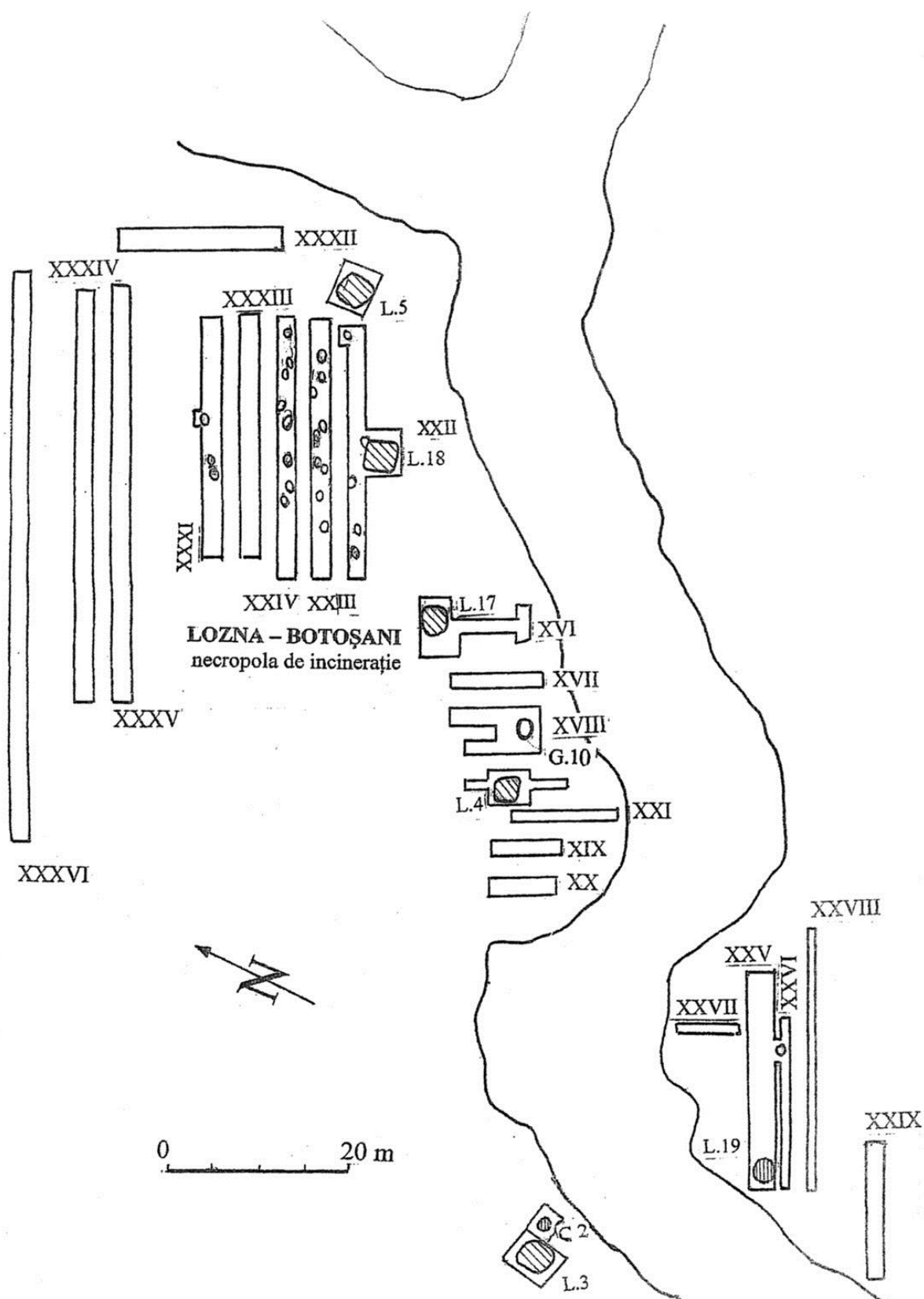
- Pl. 1. Geographic area of the northeast of Romania where the settlement and cemetery of Lozna-Botoșani are located.
- Pl. 2. General plan of the archeological excavations in the northwest area of the settlement dated to the early Middle Ages of Lozna-Botoșani.
- Pl. 3. General plan of the incineration cemetery of Lozna-Botoșani.
- Pl. 4. Plans and stratigraphic profiles of funeral compounds M. 1–M. 4. 1, vegetal soil; 2, sterile soil; 3, pit filling; 4, hearth clay; 5, stones; 6, ash and charcoal; 7, fired clay.
- Pl. 5. Plans and stratigraphic profiles of the funeral compounds M. 5–M. 8. 1, vegetal soil; 2, sterile soil; 3, pit filling; 4, hearth clay; 5, stones; 6, ash and charcoal; 7, fired clay.
- Pl. 6. Plans and stratigraphic profiles of funeral compounds M. 9–M. 12. 1, vegetal soil; 2, sterile soil; 3, pit filling; 4, clay; 5, stones; 6, ash and charcoal; 7, fired clay.
- Pl. 7. Plans and stratigraphic profiles of funeral compounds M. 13–M. 16. 1, vegetal soil; 2, sterile soil; 3, pit filling; 4, hearth clay; 5, stones; 6, ash and charcoal; 7, fired clay.
- Pl. 8. Plans and stratigraphic profiles of funeral compounds M. 17–M. 20. 1, vegetal soil; 2, sterile soil; 3, pit filling; 4, stones; 5, hearth clay; 6, ash and charcoal; 7, fired clay.
- Pl. 9. Plans and stratigraphic profiles of funeral compounds M. 21–M. 25. 1, vegetal soil; 2, sterile soil; 3, pit filling; 4, hearth clay; 5, stones; 6, ash and charcoal; 7, fired clay.
- Pl. 10. Hand-made potsherds (1–12) and bronze bracket (13). 1, 7, 11–M. 5; 2–3, 6, 9–M. 18; 4–5, 8, 10, 12–M. 19.
- Pl. 11. Hand-made potsherds (1–11, 13) and bronze bracket (12). 2, 6, 11–M. 5; 1, 3–5–M. 18; 7–10, 13–M. 19.

¹¹ D. Protase, *Riturile funerare la daci și daco-romani*, Ed. Academiei R.S.R., București, 1971, pp. 71–74.

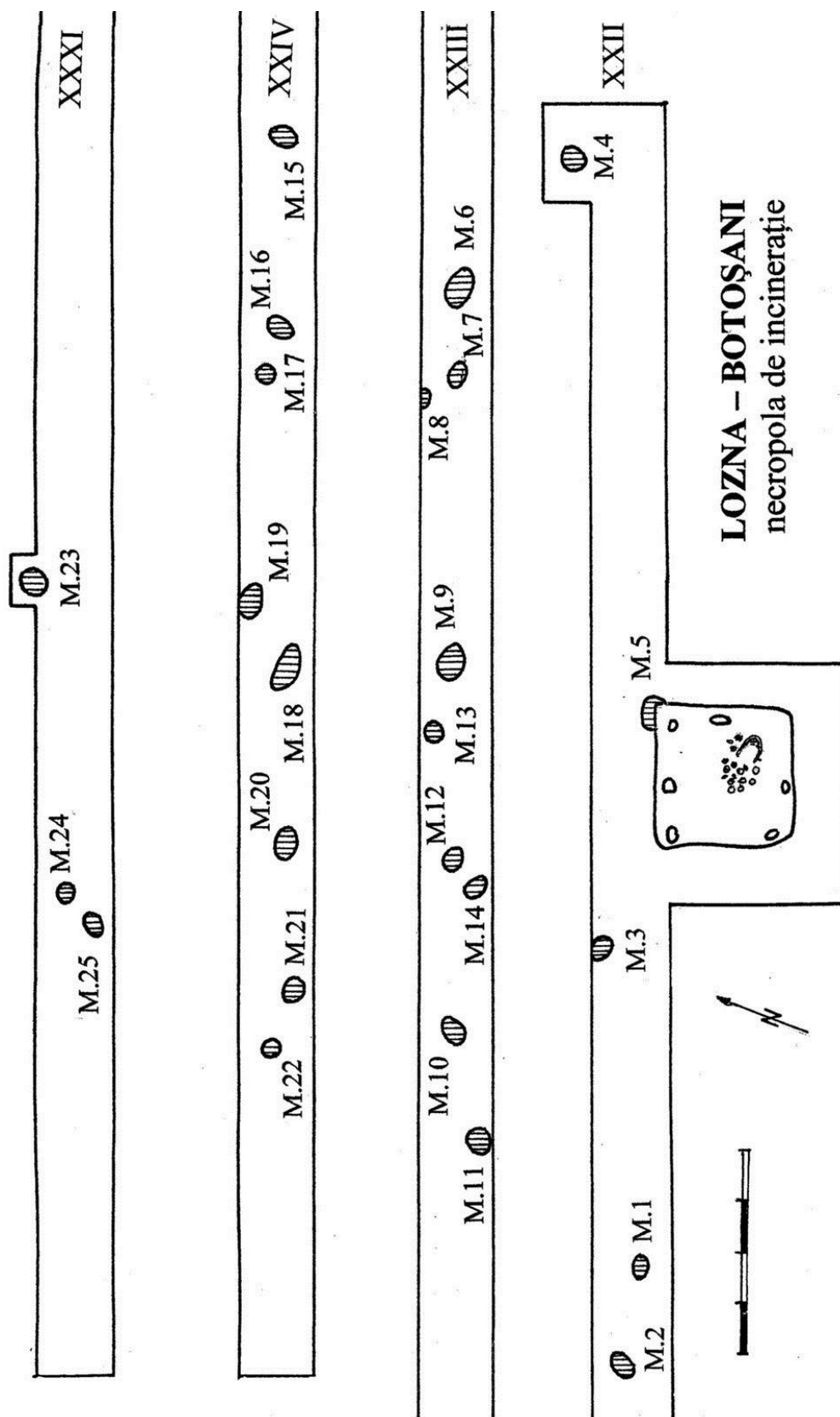
¹² I. Nestor, Eug. Zaharia, *Săpăturile de la Sărata Monteoru din 1955 (reg. Ploiești, r. Buzău)*, în *Materiale și cercetări arheologice (Materiale)*, IV, 1957, pp. 188–191.

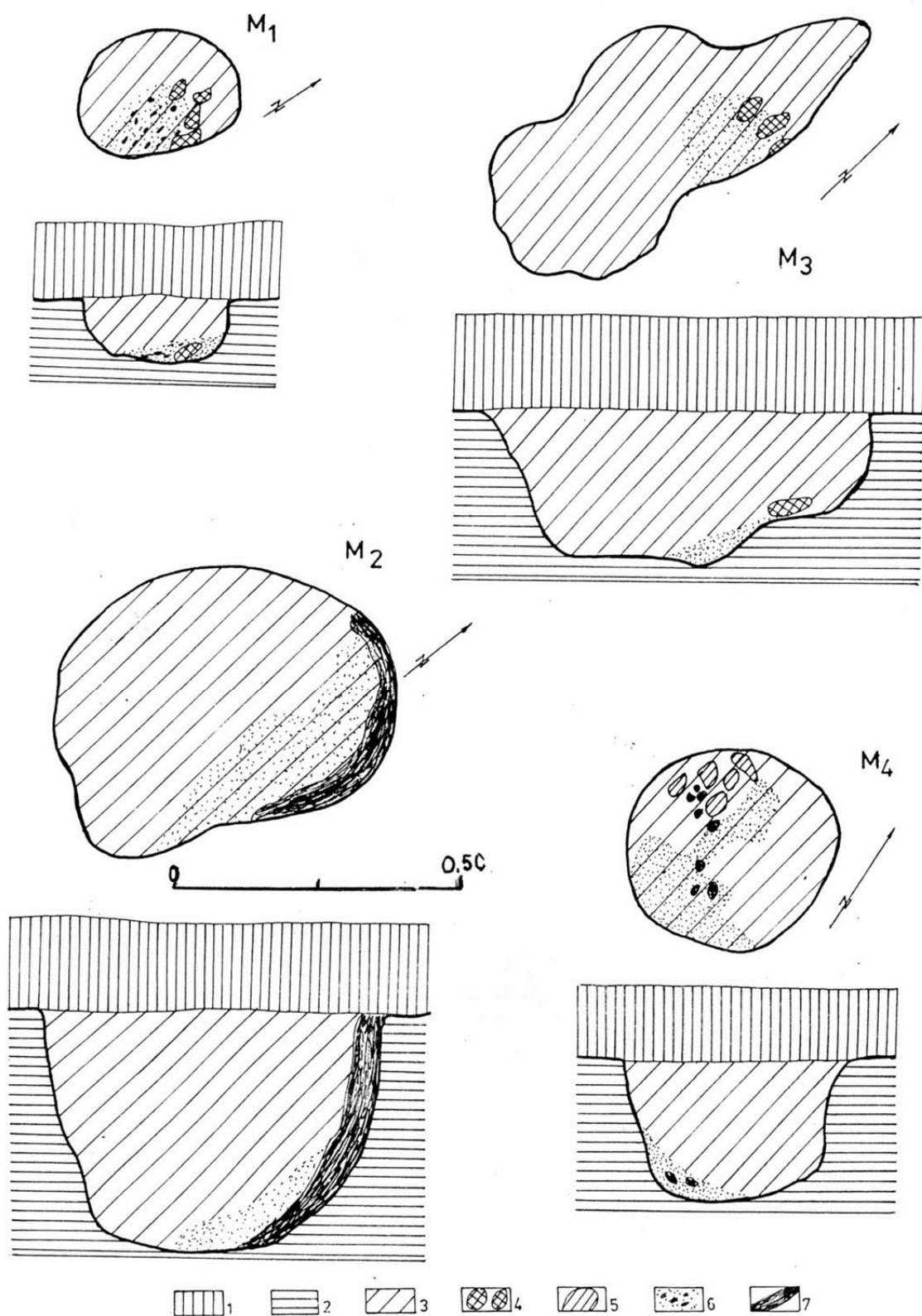
Pl. 1. Zona geografică din nord-estul României unde este situată necropola și așezarea de la Lozna-Botoșani.

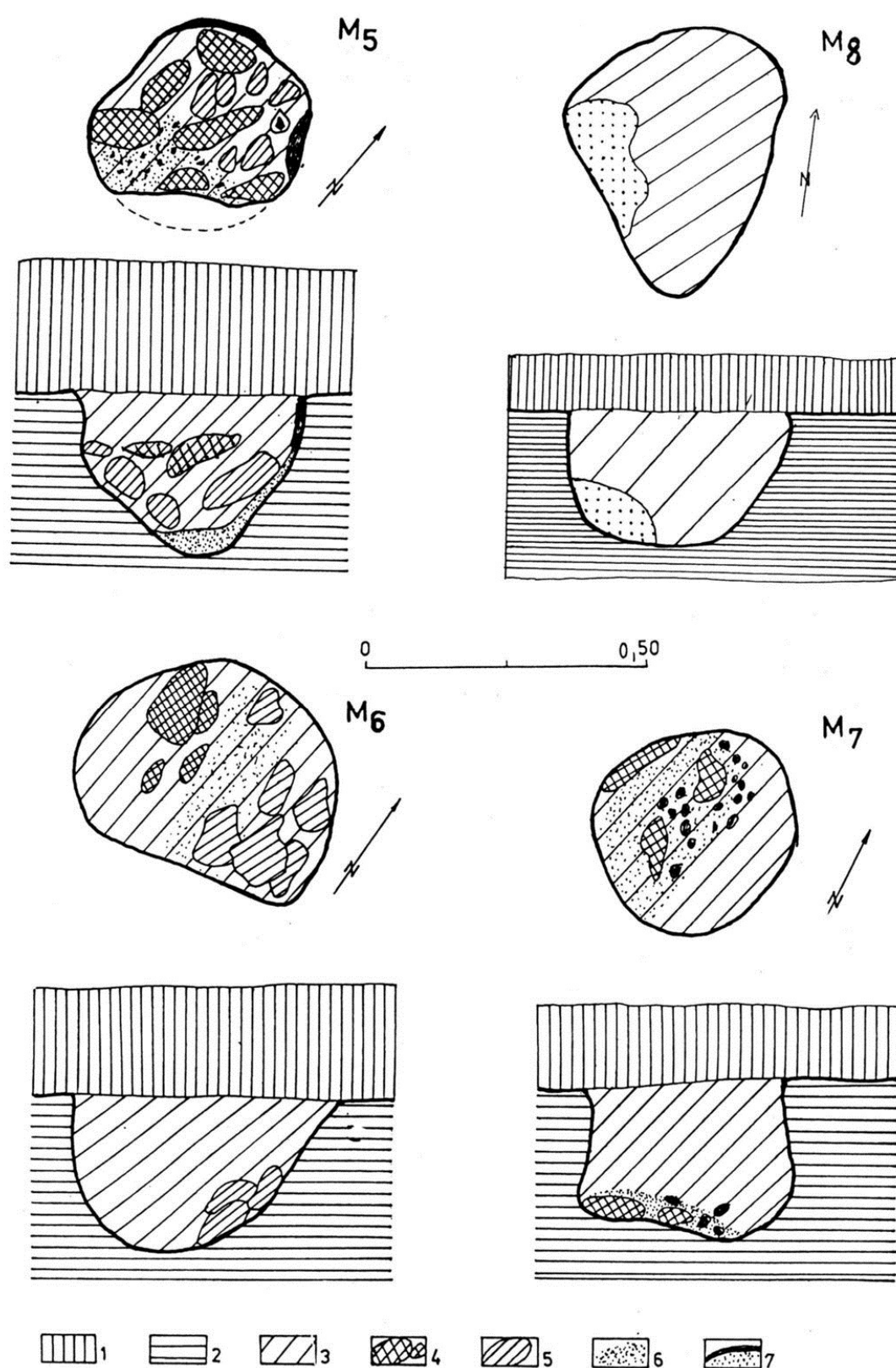
Pl. 2. Planul general al săpăturilor din zona de nord-vest a așezării medievale timpurii de la Lozna-Botoșani.

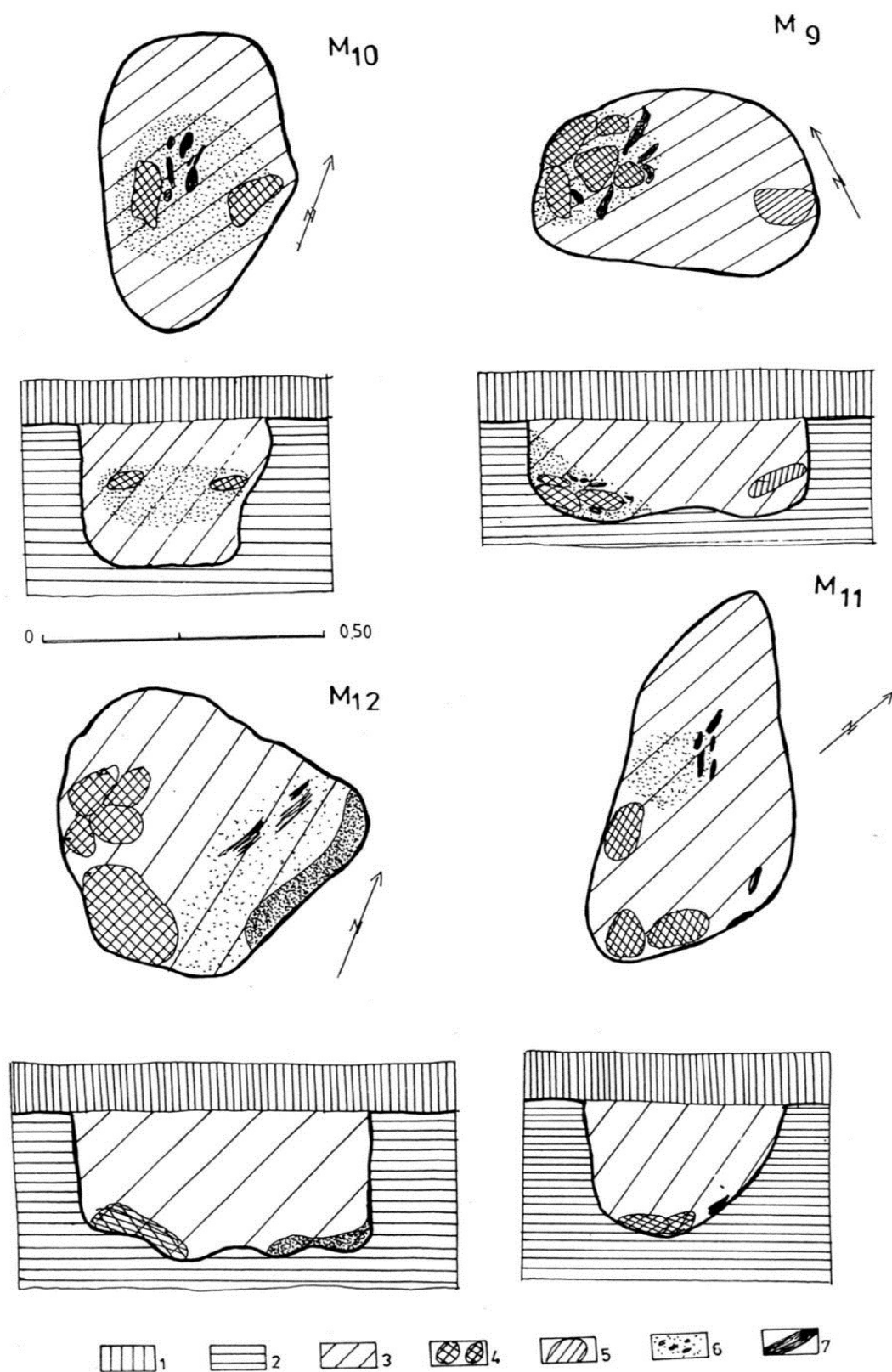
Pl. 3. Planul general al necropolei de incineratie de la Lozna-Botoșani.

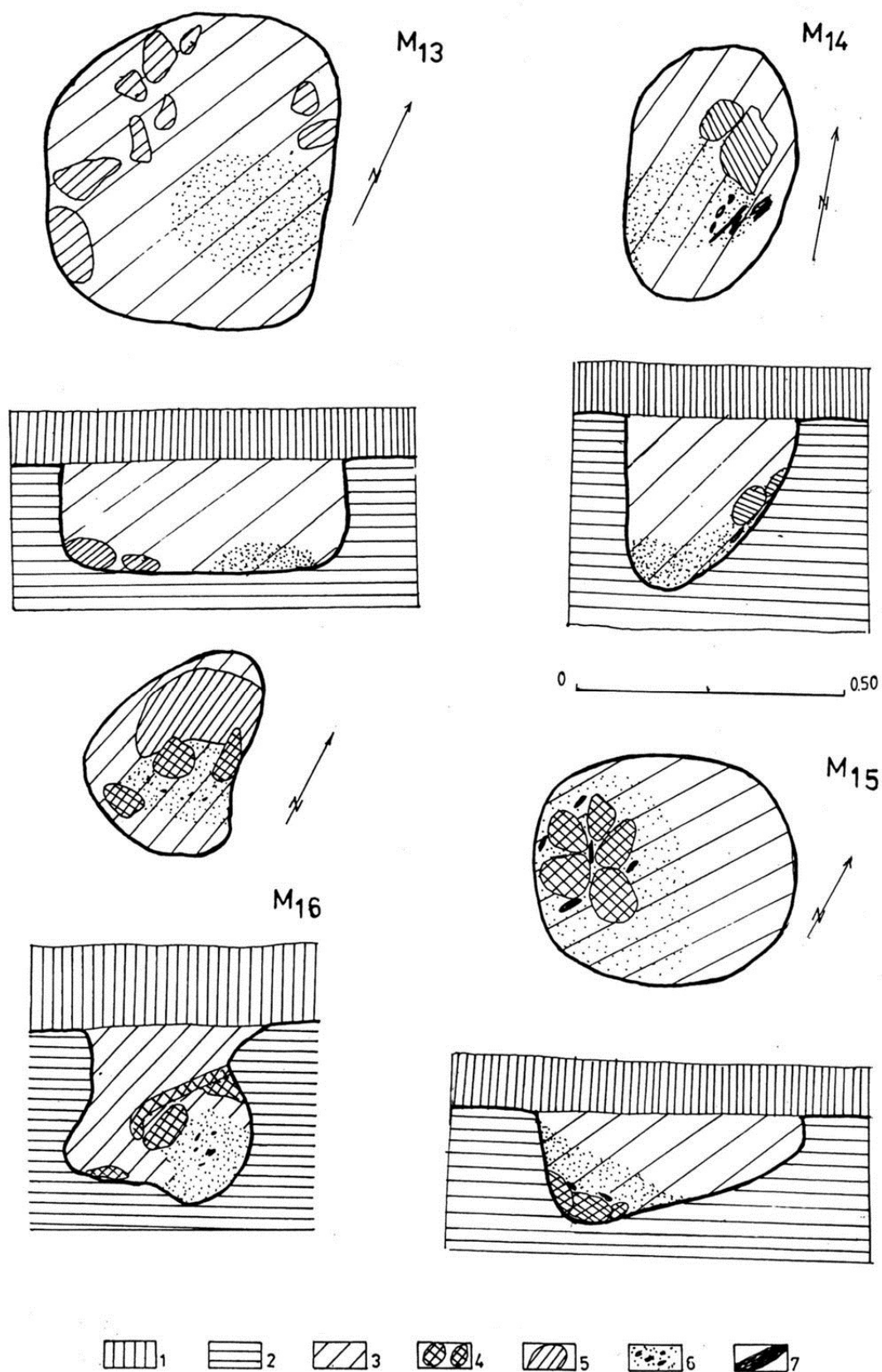
Pl. 4. Planurile și profilurile stratigrafice ale complexelor funerare, M. 1–M. 4. 1, sol vegetal; 2, sol steril; 3, umplutura gropii; 4, bucăți de lipitură; 5, pietre; 6, cenușă și cărbuni; 7, pământ ars.

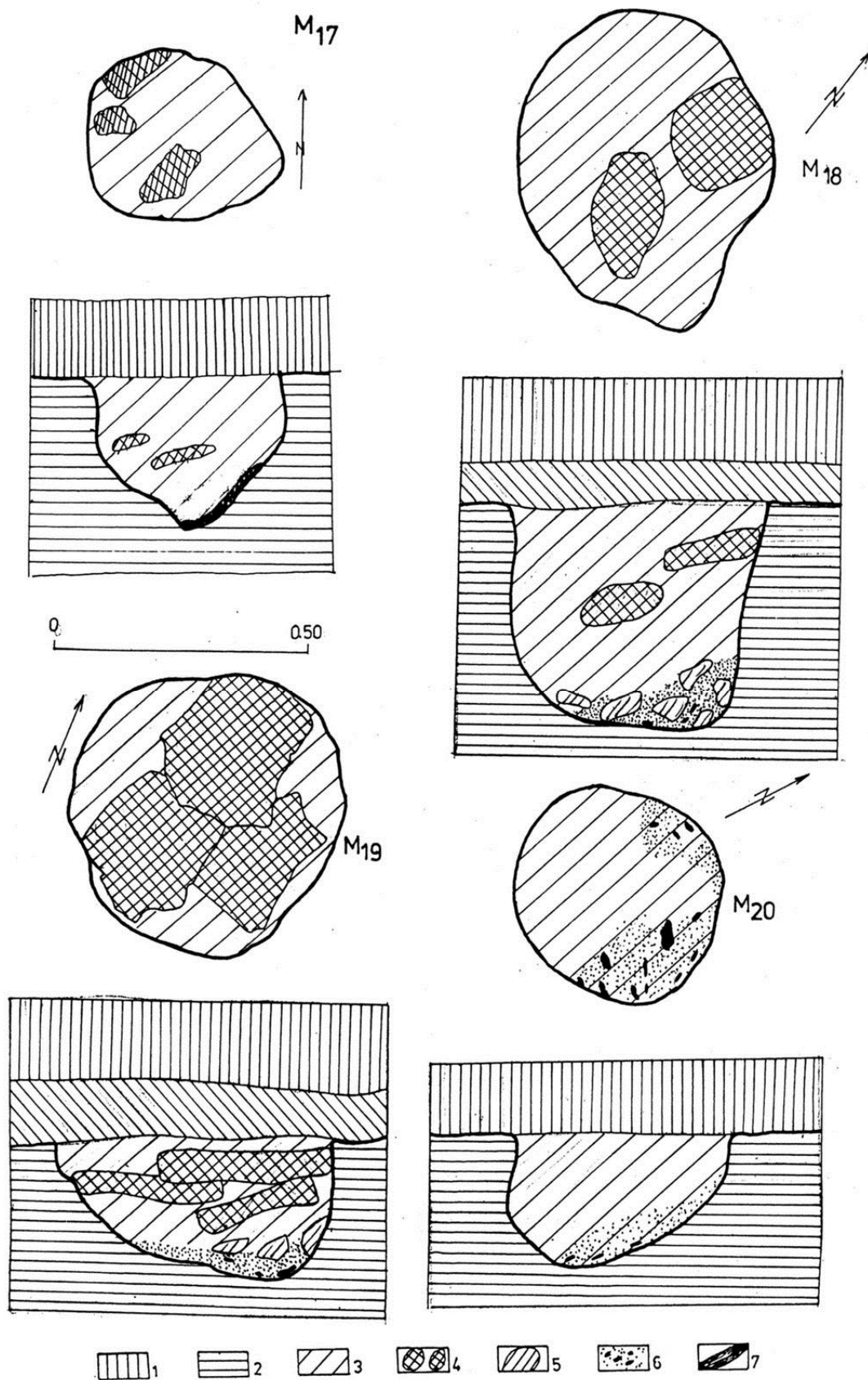
Pl. 5. Planurile și profilurile stratigrafice ale complexelor funerare M. 5–M. 8. 1, sol vegetal; 2, sol steril; 3, umplutura gropii; 4, bucăți de lipitură; 5, pietre; 6, cenușă și cărbuni; 7, pământ ars.

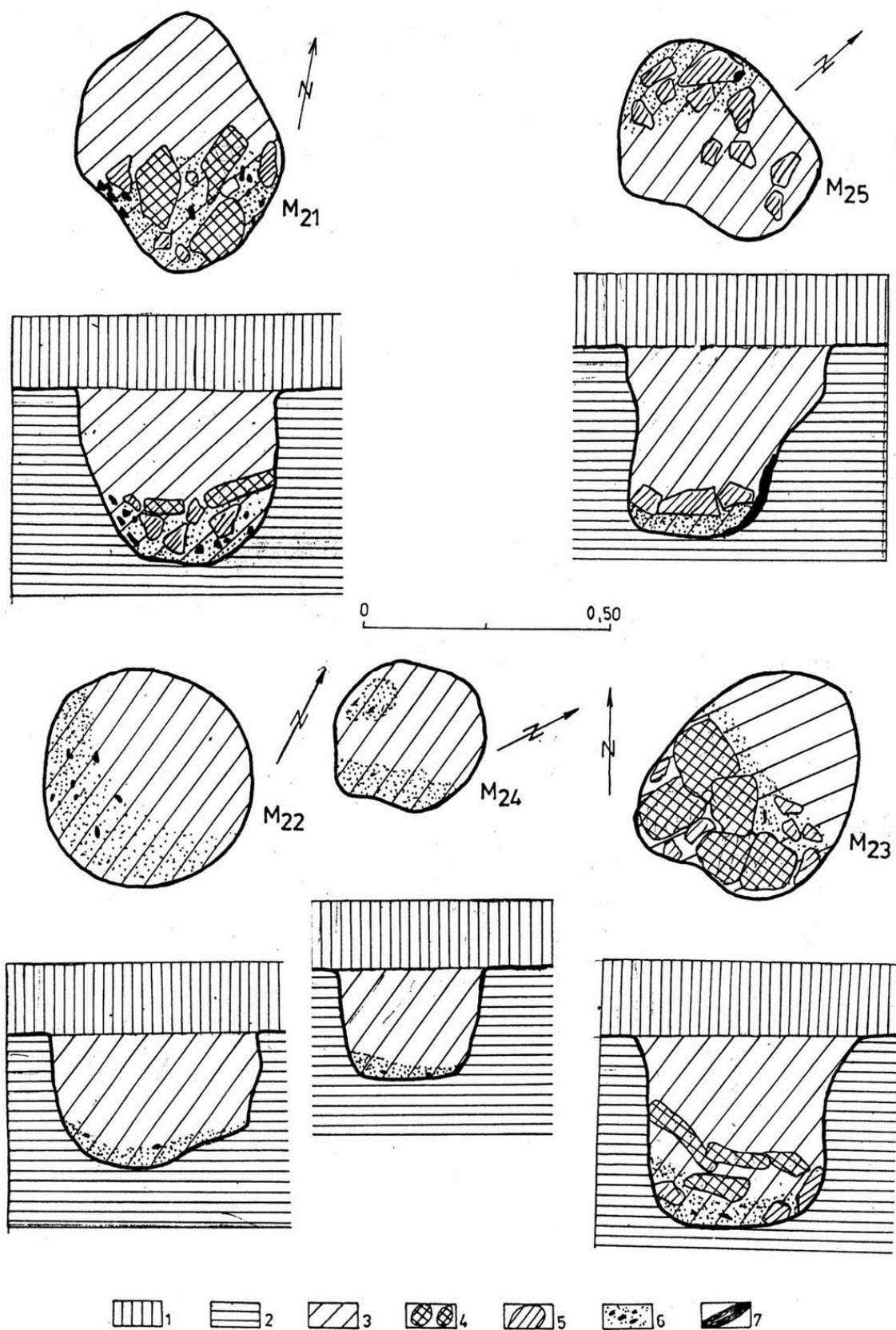
Pl. 6. Planurile și profilurile stratigrafice ale complexelor funerare M. 9–M. 12. 1, sol vegetal; 2, sol steril; 3, umplutura gropii; 4, bucăți de lipitură; 5, pietre; 6, cenușă și cărbuni; 7, pământ ars.

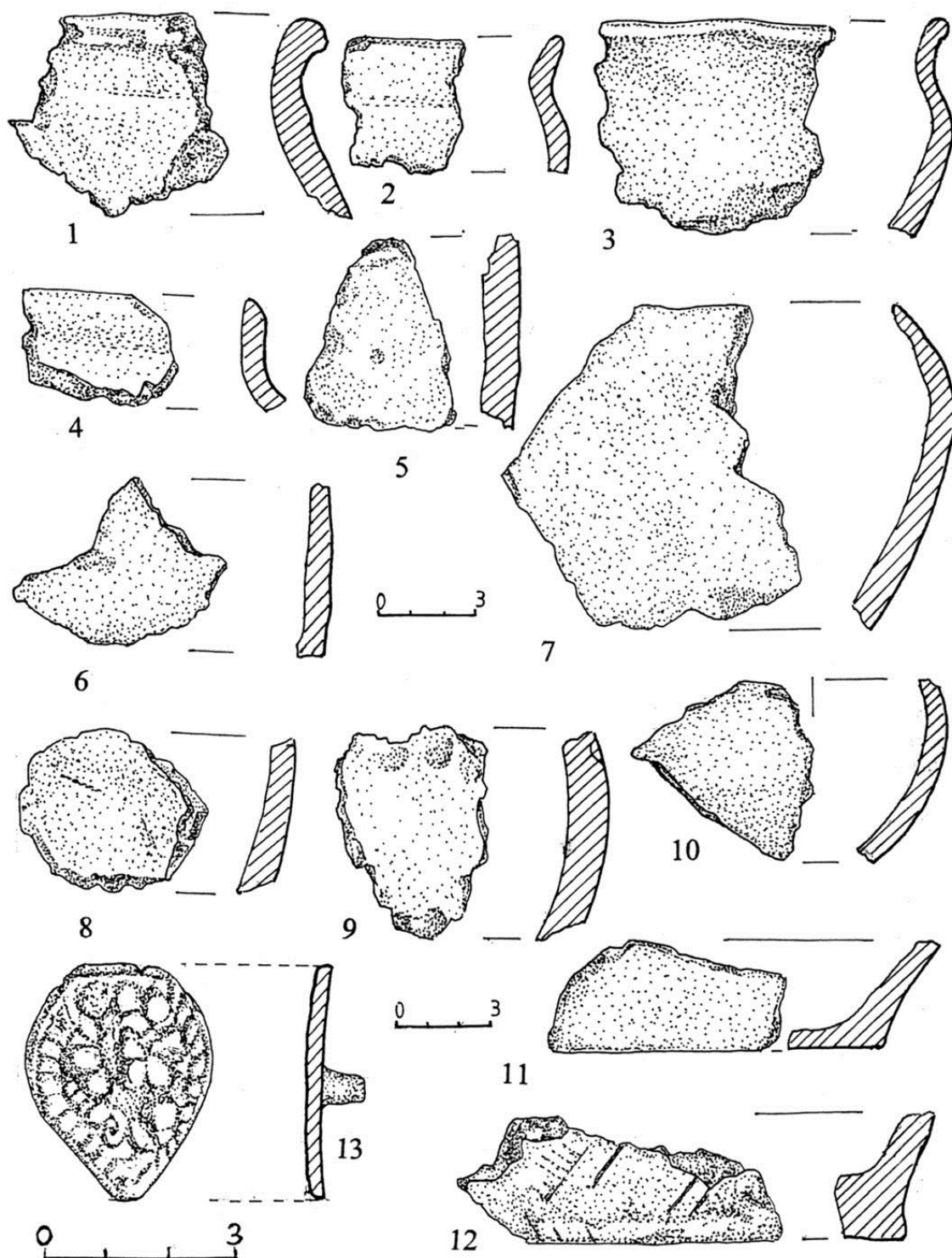
Pl. 7. Planurile și profilurile stratigrafice ale complexelor funerare M. 13–M. 16. 1, sol vegetal; 2, sol steril; 3, umplutura gropii; 4, bucăți de lipitură; 5, pietre; 6, cenușă și cărbuni; 7, pământ ars.

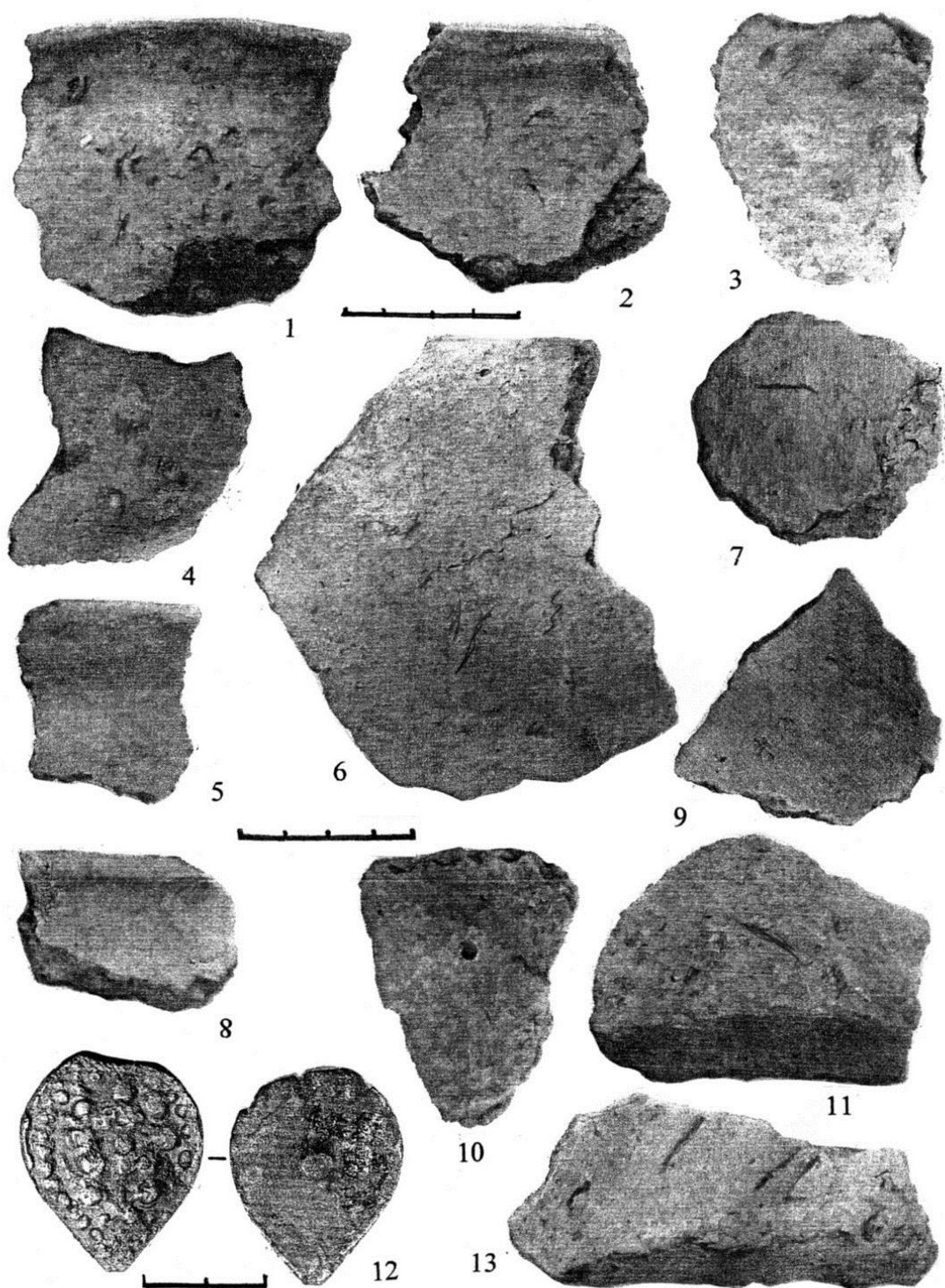
Pl. 8. Planurile și profilurile stratigrafice ale complexelor funerare M. 17–M. 20. 1, sol vegetal; 2, sol steril; 3, umplutura gropii; 4, pietre; 5, bucăți de lipitură; 6, cenușă și cărbuni; 7, pământ ars.

Pl. 9. Planurile și profilurile stratigrafice ale complexelor funerare M. 21–M. 25. 1, sol vegetal; 2, sol steril; 3, umplutura gropii; 4, bucăți de lipitură; 5, pietre; 6, cenușă și cărbuni; 7, pământ ars.

Pl. 10. Fragmente ceramice lucrate cu mâna (1-12) și aplică din bronz(13).
1, 7, 11-M. 5; 2-3, 6, 9-M. 18; 4-5, 8, 10, 12-M. 19.

Pl. 11. Fragmente ceramice lucrate cu mâna (1-11, 13) și aplică din bronz (12).
2, 6, 11-M. 5; 1, 3, 4, 5-M. 18; 7, 8, 9, 10, 13-M. 19.

